

UDK: 297 (497.6) "1913"
Izvorni naučni rad

O IMENOVANJU DŽEMALUDINA ČAUŠEVIĆA ZA REISUL-ULEMU 1913. GODINE

Adnan Jahić
Filozofski fakultet, Tuzla, Bosna i Hercegovina

Apstrakt: Nakon što je reisul-ulema hafiz Sulejman ef. Šarac početkom oktobra 1912. godine podnio ostavku na svoju dužnost, širu bošnjačku javnost zaokuplja pitanje izbora novog vjerskog starješine bosanskohercegovačkih muslimana. Hodžinska izborna kurija je kandidirala za to mjesto okretnog alima Mehmeda Džemaludina ef. Čauševića, ali njen prijedlog nije bio po volji nekolicine prvaka muslimanskog saborskog kluba, koji su za funkciju reisul-uleme predložili Bošnjaka koji je radio u Istanbulu Džafera Ilhamibega Kulenovića. Pošto je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, slijedeći svoje prioritete, stala na stranu saborskih prvaka, poništen je prijedlog kurije, čime je data mogućnost da Kulenović uđe u proceduru za reisul-ulemu u ponovljenom glasanju. Kurija je, međutim, odoljela pritisku vlade i političara, pa je ponovo svoje povjerenje dodijelila Čauševiću, nakon čega je vlada bila primorana odobriti njegovo imenovanje za novog reisul-ulemu za Bosnu i Hercegovinu.

Ključne riječi: reisul-ulema, Bosna i Hercegovina, Džemaludin ef. Čaušević, Hodžinska izborna kurija, Ujedinjena muslimanska organizacija, Udruženje bosanskohercegovačke uleme, Zemaljska vlada, vjera, politika, izbori.

Abstract: After the reis ul-ulema Hafiz Sulejman eff. Šarac in the beginning of October 1912. had resigned from his office, the Bosniak public was preoccupied by the question of selecting a new religious leader of the Bosnian Muslims. Hodžinska izborna kurija proposed as a candidate the agile

scholar Mehmed Džemaludin eff. Čaušević, but the proposal was against the will of several leaders from the Muslim parliamentary club, who proposed for the office of the reis ul-ulema a Bosniak from Istanbul Džafer Ilhami bey Kulenović. Since the Bosnian government, which followed its priorities, supported the parliamentary leaders, the proposal of the kurija was abolished and Kulenović was given a chance to enter the procedure of being nominated as the reis ul-ulema in the repeated voting. The kurija, however, resisted the pressure of both the government and the politicians and once again gave its confidence to Čaušević, which forced the government to recommend the nomination of Čaušević as the new reis ul-ulema for Bosnia and Herzegovina.

Key words: *reis ul-ulema, Bosnia and Herzegovina, Džemaludin eff. Čaušević, Hodžinska izborna kurija, United Muslim Organization, Association of Bosnian Ulema, Bosnian Government, religion, politics, elections.*

O ličnosti Mehmeda Džemaludina Čauševića – četvrtog reisul-uleme za Bosnu i Hercegovinu – već su objavljene stotine stranice relevantnih izvora, naučnih analiza i popularnih prikaza. Glavnina radova nastala je nakon raspada bivše Jugoslavije, u vremenu pojačanog interesa Bošnjaka za vlastitim duhovnim i kulturnim naslijeđem, što je uvjetovalo izraženi nesrazmjer između kvantuma objavljenog štiva i realnih postignuća na polju historijske nauke.¹ Uslijed dominantne predstave o Čauševiću

¹ Bez pretenzije da ulazimo u analizu i valorizaciju pojedinačnih radova i publikacija, navest ćemo samo neke od važnijih naslova: Mustafa Imamović, “O političkoj djelatnosti reisu-uleme Čauševića“, Sarajevo: *Glasnik*, Rijaset Islamske zajednice u SFRJ, 1991, br. 1; Alija Nametak, *Sarajevske uspomene*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997; Mahmud Trajljić, *Istaknuti Bošnjaci*, Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini – El-Kalem, 1998; *Reis Džemaludin Čaušević – prosvjetitelj i reformator*, I-II, priredili: Enes Karić i Mujo Demirović, Sarajevo: Ljiljan, 2002; *Savremeno islamsko mišljenje u Bosni i Hercegovini* (materijali), Sarajevo: Fakultet islamskih nauka, 2003; Adnan Jahić, *Hikmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, Tuzla: BZK ‘Preporod’ - Općinsko društvo Tuzla, BosniaArs, 2004; Mustafa Imamović, *Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2008; Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Islamska zajednica u Hrvatskoj – Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 2010; Amir Duranović, “Prva godina prvog svjetskog rata: Džemaludin ef. Čaušević na stranica-

ću kao “reformatoru, preporoditelju i vizionaru”², u prvi plan su stavljene oni aspekti njegovog života i rada koji su jačali tipsku predodžbu o Čauševiću kao neumornom borcu za prava bosanskohercegovačkih muslimana, njihov vjerski i kulturni napredak, dok su prijeporna područja Čauševićeve biografije, njegove odluke te dileme i izazovi s kojim se suočavao uglavnom ostajali na marginama ozbiljnog istraživanja. U ovom radu bit će govora samo o jednom segmentu Čauševićeve biografije koji je ostao nedovoljno rasvijetljen a koji je značajan za formiranje objektivne historijske predstave o Čauševiću kao vjerskom prvaku i društvenom autoritetu, ali i čovjeku koji je morao formirati stavove i donositi odluke u vremenu bremenitom različitim kušnjama i izazovima. Riječ je o kandidiranju i imenovanju Čauševića za reisul-ulemu za Bosnu i Hercegovinu 1913. godine.

Ostavka reisul-uleme Šarca

Nepunih deset mjeseci nakon što je austrougarski vladar car i kralj Franjo Josip I sankcionirao Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini, bosanskohercegovački muslimani dobili su prvog reisul-ulemu koji je, procedurom ustroja posebnog izbornog tijela, imao oslonca u širim narodnim masama. Stočanina hafiza Sulejmana ef. Šarca preporučivali su za tu funkciju vjerska učenost i prosvjetno djelovanje, ali i držanje za vrijeme muslimanskog autonomnog pokreta i izjava kojom je osporio pravni osnov imenovanja i ovlaštenja reisul-uleme od strane austrougarskog vladara. U jednoj zabilješci iz 1936. godine Hamdija Kreševljaković navodi kako se hafiz Šarac, za vrijeme borbe za vjersko-prosvjetnu autonomiju, kojoj je na čelu stajao mostarski muftija Džabić, “držao narodne struje”, radi čega je “premješten na Vrhovni [šerijatski] sud.” Kada je austrougarska uprava bila prisiljena povesti pregovore s vođama ovog pokreta, “Šarac je s još trojicom svojih drugova porekao suverenitet cara i kralja Franje Josi-

ma *Sarajevskog lista*“, u: *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918. Zbornik radova.* (gl. ur. Zijad Šehić), Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2011; Enes Karić, *Islamsko mišljenje u Bosni i Hercegovini na razmeđu starog i novog i prosvjetiteljski rad Mehmeda Džemaludina Čauševića*, Zagreb: *Bošnjačka pismohrana*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, sv. 10, br. 32-33, 2011; Nevzet Veladžić, *Društveno-politički aspekt djelovanja reisa Džemaludina Čauševića*, Zagreb: *Bošnjačka pismohrana*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, sv. 10, br. 32-33, 2011.

² <http://addavijesti.blogspot.ba/arhiva/2009/11/22/2364009>.

pa i to mu je donijelo dekret o penzioniranju.”³ Šarac, ipak, nije porekao suverenitet cara i kralja s još trojicom drugova, već je zajedno sa Salihom ef. Alajbegovićem i Munibom ef. Korkutom 7. 11. 1907. izdao *Takrir* (izjavu), kojim se izjasnio u prilog izričitog prava halife da imenuje reisul-ulemu i ovlašćuje ga da može imenovati kadije i hatibe u Bosni i Hercegovini. Dotična izjava se temeljila na njihovoj tvrdnji da je Bosna i Hercegovina “i pravno i po postojećem ugovoru” sastavni dio “turske carvine”, pri čemu je “Suverenstvo Nj. Vel. Sultana nad Bosnom i Hercegovinom [...] i dan danas netaknuto i zasebnim ugovorom zajamčeno i utvrđeno.” Temeljem toga stanovnici Bosne i Hercegovine “i dan danas su podanici turskog carstva.” Dodatnu podlogu autori izjave su našli u islamskom vjerezakonu: “Druga koja država ili vladar po šeriatu nikako ne posjeduje prava miješati se niti u rečeno imenovanje niti u ovlaštenje.”⁴ U naknadnom pojašnjenju od 1. 1. 1908. godine hafiz Šarac je dodatno naglasio šerijatsku osnovu *Takrira*, ističući da je predmet izjave “čisto vjerska ustanova”, a ako je riječ o čisto vjerskom pitanju, “onda ne kolišimo, evo puta hajdemo njime.” Muslimanski narodni predstavnici su upozoreni da u pitanju reisul-uleme i menšure nema drugog puta do li onog izloženog i objašnjenog u *Takriru*.⁵

U međuvremenu je Šarac, ipak, napustio svoje tvrdokorno stajalište u pogledu Šerijata, reisul-uleme i menšure, pa ga je car Franjo Josip 4. 2. 1910. godine imenovao novim reisul-ulemom za Bosnu i Hercegovinu, prvim muslimanskim vjerskim poglavarom čiji je izbor i opoziv ovisio o volji članova Hodžinske izborne kurije i koji je u vođenju vakufskih i prosvjetnih poslova bosanskomuslimanske vjerske zajednice morao sarađivati s bošnjačkim narodnim predstavnicima okupljenim u autonomnim statutom utemeljenom Vakufsko-mearifskom saboru.⁶ Svojevrsni narod-

³ H. K-vić, Hafiz Sulejman ef. Šarac, Sarajevo: *Narodna Uzdanica – Kalendar za godinu 1937, 1936*, 173. Skoro identičnu obavijest zatičemo u nekrologu o Šarcu deset godina ranije. Pogledati: Listak, Sarajevo: *Novi behar*, 1927, br. 7, 108. O Šarcu dodatno pogledati unutar: Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. do 1991. godine*, Sarajevo: 1991, 29-30.

⁴ Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu (dalje: GHB), Sarajevo, Zbirka rasutih dokumenata i arhivalija na bosanskom (dalje: ZRDA), sign. K-5J [iz fonda O. Sokolovića]. Izjava. Dotičnu izjavu savremenici su nazvali *Bečki takrir*.

⁵ Više o ulozi hafiza Sulejmana ef. Šarca u pregovorima između vodstva muslimanskog autonomnog pokreta i austrougarskih vlasti, uključujući obavijesti austrougarskih diplomatskih krugova o mogućoj pozadini Šarčevog *Takrira*, pogledati: Nusret Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Svjetlost, 1980.

⁶ O proceduri ustroja Hodžinske izborne kurije, Vakufsko-mearifskog sabora i drugih tijela Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini prema autonomnom statutu iz 1909. godine pogledati: A. Jahić, *Islamska zajednica*, 57-61, 111-120.

ni legitimitet i njegova pozicija prvog čovjeka vjerske i vakufsko-mearifске uprave doveli su novog muslimanskog vjerskog poglavara u veoma delikatan položaj spram vodeće bošnjačke političke stranke, Muslimanske narodne organizacije (MNO), kasnije Ujedinjene muslimanske organizacije (UMO), koja nije krila ambiciju da prati i ocjenjuje njegov rad i utječe na njegovu funkciju i status. Samostalni i energični Šarac nije pokazivao osobitu sklonost ka timskom radu sa članovima Sabora, još manje s vodećim bošnjačkim političarima, što je doprinosilo s vremenom sve većoj pukotini u odnosima između reisul-uleme i narodnih predstavnika. Na sjednici Vakufsko-mearifskog sabora od 2. 1. 1912. godine već izvjesno vrijeme prisutne razlike u pristupima aktuelnoj vjersko-prosvjetnoj reformi kulminirale su izjavom reisul-uleme Šarca da vjersku upravu – *rijaset* – ne obavezuju zaključci Sabora i Saborskog odbora koji se odnose na uvođenje vjerskih predmeta u medresama, na što je reagirao sabornik Mustajbeg Halilbašić primjedbom “da mu je veoma žao što se osjeća jaz i provala između sabora i rijaseta”, dok je Rifat-beg Sulejmanpašić izjavio da ne može primiti na znanje “očitovanje presvijetlog gosp. Reis ef. gdje kaže da oni sami po sebi prave program vjerske nauke, a mi da baška o svjetskoj nauci sastavljamo [...]”⁷ Ove i slične Šarčeve izjave bile su povodom javnoj kritici reisul-uleme kao konzervativnog vjerskog starješine koji se opire neophodnim promjenama u vjerskom i kulturnom životu Bošnjaka.

Glavnu ulogu u toj kritici imao je list *Zeman*, organ Ujedinjene muslimanske organizacije. Redovito nepotpisani kritičari napadali su reisul-ulemu i njegove istomišljenike nazivajući ih natražnjacima i reakcionarima koji kočće napredak islama. Ule-

⁷ Predsjednik Sabora reisul-ulema Šarac je zaključio svoje obraćanje riječima: “Stoga će plan za vjerske predmete načiniti rijaset, a za svjetske neka načini sabor.” Obrazlažući svoju primjebdu, Halilbašić je dodao da je saborski odbor radio “predusretljivo prema rijasetu, dočim rijaset nije našao za shodno, da uvaži predloge saborskog odbora.” Objasnio je da su saborski delegati primljeni u prvu vjersko-prosvjetnu anketu, što nije bio slučaj sa drugom, “i to mi je vrlo žao da rijaset kod druge ankete nije htio da radi sporazumno sa saborskim odborom.” Prema Šarcu, nije se radilo o neprihvatanju saborskih delegata, već o odluci delegata Saborskog odbora Hasana ef. Hodžića, Edhema Mulabdića i Fehima Spahe da prekinu svaki rad u anketi nakon otvaranja rasprave o osnivanju muslimanske ženske preparandije. Pogledati: Arhiv Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (dalje: ARIZBH), Sarajevo, V[akufsko] m[earifski] s[abor]. [Zapisnici] – 23/XII 1911 – 3/II [1]912. Zapisnik X sjednice držane dne 2. januara 1912. godine. Navodi kasnijih autora govore u prilog Šarčeve tvrdnje. Pogledati: Abduselam Balagija, *Uloga vakufa u verskom i svetovnom posvećivanju naših muslimana*, Beograd: 1933, 82-83. Prema Balagiji, Mulabdić i Hodžić su napustili anketu nakon što su članovi ankete iz Ulema-medžlisa odbili podržati osnivanje muslimanske ženske preparandije i srednje škole za muslimanke. O konceptijskim razlikama učesnika prve i druge islamske prosvjetne ankete pogledati: N. Šehić, *Autonomni pokret*, 375-376.

ma nije ostajala dužna odgovarajući na optužbe u oponentskim glasilima.⁸ Pa ipak, glavni uzrok *Zemanove* kritike bila je reisul-ulemina distanciranost spram vodeće bošnjačke stranke, uslijed čega je terećen da se priklonio “omraženim neprijateljima sloge islamskog elementa”, “polukulturnoj i nekulturnoj gospodi” okupljenoj oko *Novog Musavata*, lista koji je pokrenuo “srbijanski štipendista Dr. Murat Sarić”, zajedno s još četvericom “nepismenih narodnih poslanika.”⁹ U kojoj mjeri je učestala *Zemanova* kritika utjecala na raspoloženje visoke uleme prema reisul-ulemi teško je dati zaokružen sud, ali su brojni prigovori na račun Šarca i njegovog Rijaseta poslužili Hodžinskoj izbornoj kuriji kao razlog da donese dvije rezolucije (26. 5. 1912), u kojim je Šarčevo dvogodišnje službovanje ocijenjeno “potpuno jalovim”, stanje Rijaseta opisano “žalosnim i stagnirajućim”, a reisul-ulema optužen za pokušaj diskreditacije vjersko-prosvjetne autonomije i sondiranja terena “za povratak starih vremena, kad je on jednom frazom o barutu mogao da zavodi neupućeno slušateljstvo.”¹⁰ Na osnovu dotičnih uvida kurija je zaključila da se reisul-ulema Šarac svrgne s položaja, a kao formalni razlog je uzeto njegovo, kako je ocijenjeno, nedolično ponašanje prilikom primanja jedne deputacije, čime je došao u sukob s tačkom 2 §127 Autonomnog statuta, koja od reisul-uleme traži pohvalno vjersko, moralno i građansko

⁸ U jednom odgovoru koji je, pored reisul-uleme Šarca, potpisalo još 16 vjerskih prvaka i učenjaka, među kojima i budući reisul-ulema Džemaludin ef. Čaušević, stajalo je: “Ljudi, koji su u provinciji, pa su čitali 49. broj ‘Zemana’ od proš. god., morali su posumnjati, da smo povješani i da već naše hladne lješine vise na vješalama, postavljenim na Alipašinom mostu.” Prilog *Samoupravi*, br. 1, god. 1912. Sarajevo, 12. muharrema 1330.

⁹ Telegrami reis-ul-ulemi Šarcu, *Zeman*, II, br. 6, Sarajevo, 16. I 1912, 1-2. Riječ je o muslimanskoj disidentskoj skupini koja je odbila potpisati hrvatsko-muslimanski pakt iz 1911. godine, istupila iz Muslimanskog kluba u Bosanskohercegovačkom saboru i nastavila saradnju sa Srbima. Glavna ličnost ove grupe bio je Derviš-beg Miralem. Pogledati: Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2002, 404. U citiranom napisu *Zeman* navodi da su “Sarić, Vasifbeg i ostala družina”, svjesni vlastite političke marginalnosti, sklopili dogovor sa reisul-ulemom Šarcem da im on dobavlja fiktivna pisma i telegrame narodne podrške, “a oni da će iz zahvalnosti šutjeti o njegovoj lijenosti i nehaju za zvanični mu rad i islamske poslove, za koje bere svake godine po 18.400 kruna.” Šarcu je sugerirano da bi mu bilo bolje da radi svoj posao, “nego da se upreže u kola političkih špekulanata, srbijanskih štipendista i Pitnerovih ekspanenata.”

¹⁰ Sjednice hodžinske kurije, *Zeman*, II, br. 47, Sarajevo, 28. V 1912, 1. Reisul-ulemi je, pored ostalog, spočitano da je ometao inspiciranje mekteba, medresa i škola, da se nije brinuo o stanju džamija, da nije htio imenovati muftije i da nije izdavao murasele šerijatskim sudijama.

vladanje.¹¹ Reisul-ulema je, međutim, nastavio vršiti svoju funkciju, što je primoralo Zemaljsku vladu u Sarajevu da ga 26. 7. 1912. pozove da u roku od osam dana podnese ostavku.

U uvodniku *Zemana* od 30. 7. 1912. reisul-ulema Šarac je uspoređen s ruskim plemićem Oblomovom, koji je u istoimenom romanu opisan kao simbol nerada i lijenosti. “Fin, dobroćudan i simpatičan starac,” stoji u Šarčevom opisu, “ali do krajnjih granica lijen; lijen u tolikoj mjeri, da je najmanji akt morao čekati na njegov potpis tri mjeseca.”¹² Trideset godina kasnije, a u povodu petnaestogodišnjice Šarčeve smrti, Hazim Šabanović je dao sasvim drukčiju sliku o prvom biranom reisul-ulemi i pozadini njegove ostavke. Premda je priznao da je njegovo portretiranje reisul-uleme manjkavo uslijed nedostupnosti dokumentacije iz arhive Rijaseta, Šarca je opisao kao “briljantnu pojavu naše jučerašnje kulturne povijesti”, a njegovu ostavku objasnio kao posljedicu njegove “nesavitljivosti i karaktera”. Prema Šabanoviću, Šarac se povukao jer nije mogao “podnositi sve moguće niske podvale čaršije i povijati se njenom čejfu”¹³. Šarac je konačno otišao s položaja reisul-uleme 3. 10. 1912. godine i u potpunosti se posvetio porodici i nauci.

Januarsko zasjedanje kurije i reakcije na predložene kandidate

Nakon Šarčeve ostavke pokrenuta je procedura sazivanja Hodžinske izborne kurije koja je u skladu sa §130 Muslimanskog autonomnog statuta trebala utvrditi tri kandidata, od kojih bi austrougarski vladar imenovao jednog za reisul-ulemu za Bosnu i Hercegovinu. Poslije dužih priprema Hodžinska izborna kurija na sjednici održanoj u Sarajevu 15. 1. 1913. godine nominirala je kao kandidate za upražnjeno mjesto reisul-uleme: nekadašnjeg člana Ulema-medžlisa i bivšeg muderisa Šerijatske sudačke škole Džemaludina ef. Čauševića, šerijatskog sudiju pri Kotarskom šerijatskom sudu u Tuzli Jusufa Ziju ef. Midžića i umirovljenog šerijatskog sudiju hafiza Hasana ef. Hadžiefendića. Od nominiranih kandidata najviše glasova članova kurije dobio je Čaušević, 22 glasa, Midžić je dobio 14, a Hadžiefendić 12 glasova.

Dan nakon zasjedanja kurija je, poštujući §130, prosljedila zapisnik o izboru kandidata za reisul-ulemu Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu. Od vlade je

¹¹ Pogledati: Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, Sarajevo: El-Kalem – Izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2001, 63. U dostupnim izvorima ne navodi se od čega se sporno ponašanje reisul-uleme sastojalo.

¹² Ostavka reis-ul-uleme, *Zeman*, II, br. 69, Sarajevo, 30. VII 1912, 1.

¹³ Hazim Šabanović, Hafiz Sulejman ef. Šarac, prvi izabrani reisu'l-ulema, *Osvit*, I, br. 23, Sarajevo, 2. VIII 1942, 6.

očekivala da joj izda rješenje o prihvatljivosti ponuđenih kandidata i nastavku procedure u smjeru što skorijeg imenovanja i osiguranja menšure novom reisul-ulemi. Međutim, pažnja koju su izboru novog reisul-uleme posvetili bošnjački političari i visoka ulema, uključujući veliki interes šire bošnjačke javnosti prema dotičnom pitanju, bili su pouzdana indikacija da imenovanje novog vjerskog poglavice bosanskohercegovačkih muslimana neće ići željenom dinamikom, niti će moći proći bez zakulisne agitacije te otvorenih sukoba i obračuna u izborni proces uključenih skupina i pojedinaca.

Samo deset dana nakon zasjedanja kurije Glavni odbor Udruženja bosanskohercegovačke ilmije u Sarajevu donio je zaključak da se uputi molba Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu da se za novog reisul-ulemu imenuje “najsposobniji, najšuhret-niji i najobjljubljeniji kandidat g. Čaušević.”¹⁴ Zanimljivo je da se dotično udruženje obraća vladi na način kao da ona imenuje reisul-ulemu, a ne car i kralj. Povod obraćanja bila je navodna vijest o vladinom potvrđivanju kandidature šerijatskog sudije Midžića, kojeg je ilmijansko udruženje smatralo nedostojnim visokog zvanja reisul-uleme. U molbi vladi Midžić je opisan kao kadija “bez ikakvih osobitih odlika u pravcu podupiranja prosvjetnog i inog našeg pridizanja.” Obrazlažući razloge molbe istaknuto je da je vladi “dobro poznato sadanje stanje našeg vrhovnog vjerskog tijela, kao i prijeka potreba saniranja nesređenih prilika, koje su nastale usljed nerada i penzionisanja bivšeg Reis-ul-uleme.” Da bi stvari krenule pravim smjerom, navedeno je u molbi, neophodno je da za reisul-ulemu dođe osoba “spremna u vjerskim znanostima,” kao i popularna u narodu, a to je kandidat kojem je Izborna kurija dala najveće povjerenje, “i time jasno obilježila pravac, kojim bi trebalo udariti, ako se hoće i želi ukloniti povod nesporazumima i omogućiti uspješno djelovanje našeg vrhovnog vjerskog tijela.”

Molbu ilmijanskog društva potpisao je njegov potpredsjednik sarajevski muderis Salim ef. Muftić. Agilni Muftić je sebi dao ulogu glavnog zagovornika izbora Čauševića, pa je kao član Hodžinske izborne kurije sa još dvojicom njenih članova pokušao izvršiti pritisak na Zemaljsku vladu da osigura Čauševićovo imenovanje, navodeći da mu je apsolutno nemoguće potpisati “molbu na visoki Mešihat” da dodijeli menšuru Midžiću, ako dotični bude imenovan reisul-ulemom.¹⁵ Muftić se ogra-

¹⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABH), Sarajevo, fond Zemaljska vlada (dalje: ZV), sign. 462 präs. Udruženje bosansko hercegovačke ilmije u Sarajevu. Br. 74. Visokoj Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu. Dne 26. januara 1913.

¹⁵ ABH, ZV, sign. 462 präs. Molbu Zemaljskoj vladi, upućenu 7. 2. 1913. godine, pored Salima ef. Muftića potpisali su hafiz Mahmud ef. Udžvarlić i još jedan nečitko potpisani član Hodžinske izborne kurije.

dio od nominiranja Midžića ističući kako je njegova kandidatura došla kao proizvod nesmotrenosti i bezobzirnosti članova kurije, “koji skalupiše heterogenu i ničim nezvanu većinu”, uslijed čega su on i njegovi drugovi “stavljani u silnu kušnju” – ili potpisati molbu i “počiniti izdaju narodnih interesa” ili pak uskratiti potpis i doći u sukob sa statutom i vlastima. Molba je zaključena uvjerenjem da će vlada ipak ispoštovati princip imenovanja prema najvećem broju glasova i da “visokoista imenovanjem gospodina Midžića neće dati povoda suvišnim i za naš kulturni razvoj štetnim razmiricama.”¹⁶

Iz sadržaja navedenih molbi vidi se da su zagovornici Čauševićevog imenovanja temeljili svoju argumentaciju na nezavidnim vjerskim i kulturnim prilikama muslimana, dodatno pogoršanim neradom Rijaseta i ostavkom bivšeg reisul-uleme. Početkom 1913. godine mnoga pitanja su čekala rješavanje, uključujući započeti proces reforme muslimanskog školstva. U isto vrijeme dok se vodila kampanja za imenovanje Čauševića, Vakufsko-mearifski sabor u Sarajevu je usvojio zaključak da se, uslijed nemogućnosti dogovora sa Ulema-medžlisom, prekidaju pregovori o reformi okružnih medresa i Darul-mualimina dok ne dođe novi reisul-ulema.¹⁷ Složene vjersko-prosvjetne prilike odredile su retoriku mnogih sudionika debate o izboru reisul-uleme, ali su navođeni i dodatni motivi, poput potrebe da novi reis bude izraz širokog narodnog konsenzusa, a ne interesa pojedinaca i zakulisnog stranačkog lobiranja. U više bosanskohercegovačkih gradova građanstvo je stavilo potpise na predstavku caru Franji Josipu u kojoj je istaknuto kako se, u pitanju izbora novog reisul-uleme, “na našu veliku žalost opaža [...] da i ovaj put neki izvjesni faktori nastoje [...] da se ova stvar riješi na štetu muslimana, a u prilog stranačkoj strasti.” U obrazloženju se navodi kako je općepoznata činjenica da vjersko-prosvjetni život bosanskohercegovačkih muslimana ne stoji ni izdaleka na onoj visini kako bi to odgovaralo duhu vremena i narodnim potrebama. Uzrok tome je većim dijelom taj što su u zadnje vrijeme “žestoke političko-stranačke strasti” određivale kandidate za visoka

¹⁶ Za razliku od dopisa Muftićeve grupe, u jednoj zabilješci povodom Midžićeve smrti 30. 7. 1927. godine data je sasvim drukčija slika o Midžiću kao osobi i javnom radniku: “I kao đak i kao službenik vladao se je tako prijazno i obazrivo, da je svukud u društvu rado bio priman i čašćen, a u službi strogo nepristran. U svima kulturnim podhvatima revnosno je sudjelovao i svako dobro djelo pomagao. Jedan put je bio i kandidat za Reis-ul-ulemu. Kao predsjednik vakufsko-mearifskih povjerenstava neumorno je radio na podizanju i unapređenju vakufa, džamija, mekteba i ostalih humanih i prosvjetnih ustanova, pa je u svima mjestima, gdje je služio, ostavio iza sebe dobru uspomenu i vidne tragove tog korisnog rada i djelovanja.” Pogledati: B, Huvel’ hajul’ baki, Sarajevo: *Novi behar*, 1927, br. 8, 126.

¹⁷ ARIZBH, V[akufsko] m[earifski] s[abor]. [Zapisnici] – 11/I - 25/II 1913. [XXXV] Zapisnik sjednice Vakufsko-mearifskog sabora držane dne 18. februara 1913. godine, 3.

vjerska zvanja, te se događalo da se ta zvanja “povjeravaju onakim osobama, koje nemaju niti potrebne spremne, a niti volje i energije, da učine kraj našoj vjersko-prosvjetnoj stagnaciji.” Napominjući kako je gotovo jednoglasna podrška Čauševićevoj kandidaturi od strane Izborne kurije proizvod svijesti bosanskohercegovačke ilmi-je o ozbiljnosti vjerskog položaja muslimana i pogubnim posljedicama strančarenja, potpisnici peticije su istakli da je Čaušević osoba koja svojom spremom i voljom za rad potpuno odgovara visokom zvanju reisul-uleme, “te je jedino jamstvo za konačno asaniranje naših u istinu desolatnih vjerskih odnošaja.” Da muslimani ne bi trpjeli štetu zbog udovoljavanja političko-stranačkim interesima, vladar je zamoljen da “svojom moćnom rukom učini kraj nezdravim prilikama u našem vjersko-prosvjetnom životu.”¹⁸

Četvrti kandidat?!

Premda se u predstavi građanstva caru Franji Josipu ne navodi ko su faktori koji su nastojali da se pitanje izbora reisul-uleme riješi “u prilog stranačke strasti”, sasvim sigurno se to odnosilo na pojedine prvake Ujedinjene muslimanske organizacije, kojim nijedan prijedlog Hodžinske izborne kurije nije bio prihvatljivo rješenje za novog reisul-ulemu. Umjesto Čauševića, Midžića i Hadžiefendića, oni su na čelu bosanskomuslimanske vjerske uprave vidjeli Džafera Ilhami-bega Kulenovića, Bosanca koji je radio u Istanbulu kao pravni savjetnik pri Osmanskom vrhovnom vijeću za trgovinu i obrt.¹⁹ Teško je reći kada su prvaci UMO-a upoznali zemaljskog poglavara sa svojim prijedlogom, ali se iz dostupne dokumentacije vidi da je Zemaljska vlada već 26. 2. 1913. zatražila od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču mišljenje o Kulenoviću i njegovom eventualnom uvođenju u proceduru izbora reisul-

¹⁸ ABH, ZV, sign. 4265/1913. Vaše Veličanstvo! Predstavku građanstva Zenice od 17. 2. 1913. godine potpisali su, pored mnogih drugih, Derviš ef. Čolaković, Nezir Serdarević, Ibrahim Salčinović, Sakib Salčinović, Osman ef. Mutapčić, Sulejman Islambegović, Mahmud Tarabar, Abdulaziz Taftro, Ahmet Hercegovac, Ejub-beg Begagić, Ibrahim Jalimam i Mustafa Čolaković.

¹⁹ Izbor reisul-uleme, *Novi vakat*, I, br. 20, Sarajevo, 10. IX 1913, 1. Džafer Ilhami-beg Kulenović rođen je u Bosanskom Petrovcu. U Istanbulu je završio Pravni fakultet, a različite pravosudne funkcije obavljao u Skoplju, Skadru, Jedrenu i Istanbulu. Za vrijeme Ćamil-pašine vlade bila mu je povjerena funkcija ministra javne sigurnosti. Za vrijeme Prvog svjetskog rata obavljao je dužnost potpredsjednika Kasacionog suda u Istanbulu. Pogledati: Edin Veladžić, “Vjerska inteligencija bosanskohercegovačkih muslimana i njena struktura u prvoj deceniji austrougarske uprave“, u: *Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918. Zbornik radova* (gl. ur. Zijad Šehić), Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2011, 178.

uleme. Ministar finansija Bilinski je odgovorio na vladin upit tek 11. 7. 1913, nakon što mu je ministar vanjskih poslova prosljedio osnovne podatke o Kulenoviću. U odgovoru vladi Kulenović je opisan kao “pristojan čovjek”, sposobna, nepotkupljiva i izuzetno vrijedna osoba. “Džafer beg nudi jednu obećavajuću sliku.” To je čovjek koji je oblačio odoru državnog tužitelja i bio na mnogim pravosudnim funkcijama, uključujući funkciju predsjednika suda u Jedrenu. Trenutno živi u Konstantinopolju, gdje zauzima jednu visoku poziciju u državnom pravosuđu. U nastavku opisa je navedeno da se Džafer-beg Kulenović, bez obzira što živi u inostranstvu, gdje je otišao zbog obrazovanja, smatra velikim patriotom, pri čemu se radi o osobi koja se iskreno i energično usprotivila neutemeljenim kritikama na račun austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. S obzirom na iznesene činjenice, zaključeno je da ne postoji nikakva prepreka od strane državne uprave zbog koje navedena osoba ne bi mogla dobiti status kandidata za reisul-ulemu. Zemaljskoj vladi u Sarajevu je naloženo da poduzme sve potrebne mjere kako bi se što prije popunilo upražnjeno mjesto vjerskog poglavara bosanskohercegovačkih muslimana.²⁰

Predsjednik Predsjedništva Hodžinske izborne kurije Džemaludin ef. Čaušević uputio je 4. 6. 1913. svojeručno pismo Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu u kojem se požalio kako nakon skoro pet mjeseci od predaje zapisnika vlada kuriji još uvijek nije poslala nikakvo rješenje o ponuđenim kandidatima. S obzirom da čitav muslimanski narod “nestrpljivo očekuje saniranje svojih vjersko-prosvjetnih prilika, koje se ne može provesti bez reisul-uleme”, vlada je zamoljena “da blagoizvoli u gornjem predmetu dostaviti potpisanom predsjedništvu rješidbu, ili barem saopćiti kakve su zapreke tome rješenju kad je izbor kandidata zakonito proveden.”²¹ Kurijin predsjednik i kandidat za reisul-ulemu očito nije mogao znati da je u dotičnom vremenu Zemaljska vlada još uvijek čekala informaciju i uputstvo u pogledu “četvrtog kandidata”, iza kojeg su stajali bošnjački političari, što je i bio glavni razlog zastoja u proceduri imenovanja novog reisul-uleme za Bosnu i Hercegovinu.

Vladina ponuda Čauševiću

Čim je Zemaljska vlada zaprimila dugo čekano pismo od zajedničkog ministra finansija, vladin odjelni predstojnik Paul pozvao je Džemaludina ef. Čauševića i sa-

²⁰ ABH, ZV, sign. 4265/1913. Präsidium den K.U.K. Gemeinsamen Ministeriums, in Angelegenheiten Bosniens un der Hercegovina. Z 1022 Pr B.H. Wahl des Reis-ul-ulema. Zur Zl: 462/präs vom 26. Februar 1913. An die Landesregierung in Sarajevo. Wien, am 11. Juli 1913.

²¹ ABH, ZV, sign. 4265/1913. [BH8/584]. Visokoj Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu. Br. 11. Predsjedništvo Hodžinske izborne kurije.

općio mu da vlada “iz parlamentarnih obzira” ne može prihvatiti Čauševiću kandidaturu za mjesto reisul-uleme. Čaušević u svom pismu vladi od 31. 7. 1913. godine navodi da mu je tom prilikom ponuđeno mjesto vojničkog muftije sa berivom od 9.000 kruna, uz uvjet da se odrekne kandidature za reisul-ulemu i ne insistira na njoj. “Ovu sam ponudu Visokoiste odbio iz razloga, što ju nijesam mogao dovesti u sklad sa korektnim držanjem i ljudskim dostojanstvom, te sam g. odjelnog predstojnika upozorio, da vlada nije vezana za moje imenovanje i da joj stoje na raspoloženju još dva kandidata za ovo mjesto.”²² Vlada je, međutim, dotičnu Čauševiću izjavu shvatila kao njegovo odstupanje od kandidature, pa je pripremila odluku o poništenju izbora od 15. 1. 1913. i obavezi kurije da predloži nove kandidate. Doznajući šta se zbiva, Čaušević je hitno poslao telegram Zajedničkom ministarstvu finansija izjavljujući da se nije odrekao kandidature za reisul-ulemu niti može prijeći preko poništenja izbora temeljem njegovog navodnog odstupanja. Po primitku obavijesti o telegramu, odjelni predstojnik Paul je ponovo pozvao Čauševića i priznao grešku u shvatanju njegovih riječi, ali mu je iznio novu vladinu ponudu koja se sastojala od mjesta u sedmom činovničkom razredu ukoliko se kao predsjednik Izborne kurije ne bude protivio poništenju izbora “na bazi tjelesne ruiniranosti gospodina Hadžiefendića” te ukoliko bude utjecao na svoje prijatelje da dalje ne forsiraju njegovu kandidaturu.²³ Na ovu ponudu Čaušević je 31. 7. 1913. dao pismenu izjavu vladi da prihvata da se ne protivi poništenju izbora od 15. 1. 1913. godine “na bazi ruiniranosti g. Hadžiefendića” i da će uplvisati na svoje prijatelje da ga ubuduće ne kandidiraju. Svoj stav je obrazložio prednošću općih pitanja nad ličnim, željom da ne bude uzrokom trzavica i razdora “u islamskom dijelu našeg naroda”, važnošću da se što prije popuni upražnjeno mjesto reisul-uleme, te uvidom u činjenicu da među muslimanskim zastupnicima u Zemaljskom saboru “vlada stanovit otpor proti mom imenovanju”, uslijed čega bi, “prema izričitom naglašenju g. Paula, moglo doći do parlamentarnih neprilika i zastoja cijelog parlamentarnog aparata”²⁴. Međutim, što se

²² ABH, ZV, sign. 4265/1913. Visokoj Zemaljskoj vladi u Sarajevu. Džemaluddin Čaušević. Dne 31. jula 1913.

²³ *Isto.*

²⁴ *Isto.* Parlamentarne neprilike na koje upozorava odjelni predstojnik Paul odnosile su se, dakako, na remećenje ostvarenog modela radne većine u Bosanskohercegovačkom saboru, koja je uključivala zastupnike iz sve tri konfesije, kao prve od 15 tačaka “bosanskog programa” novog zajedničkog ministra finansija Leona Bilinskog. Ministar Bilinski je insistirao na dotičnom modelu ističući da mu je moguće raditi samo s radnom većinom “koja bi bila sastavljena iz sve triju konfesija, ne sa onakvom, koja bi isključivala jednu konfesiju, pošto to odgadja izgledu na trajan rad.” Pogledati: Stjepan Matković, “Historiografski portret eminentnog upravitelja“, u: Leon Biliński, *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilińskog*,

tiče ponude činovničkog mjesta, izjavio je da mu to nije moguće prihvatiti, “jer paza- renje sa narodnim povjerenjem ne držim spojivim sa ljudskim dostojanstvom [...].” Zaključio je s nadom da će njegova izjava biti honorirana čim skorijim vladinim ure- dovanjem u smjeru omogućavanja “islamskom narodu” da konačno dobije svog vr- hovnog vjerskog starješinu.

Poništenje izbora

Dvije sedmice nakon Čauševićeve izjave zemaljski poglavar Oscar Potiorek uputio je dopis Hodžinskoj izbornoj kuriji u kojem je izraženo žaljenje što Zemalj- ska vlada ne može prihvatiti ponuđene kandidate, pošto treći predloženi kandidat hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić “nema potrebnih uvjeta za to zvanje.”²⁵ U obra- zloženju je navedeno da je Hadžiefendić umirovljeni vrhovni šerijatski sudac koji je u svojoj molbi za mirovinu od 31. 5. 1911. godine sam izjavio da se ne osjeća više sposobnim za vršenje teške službe, nakon čega je i službeno liječnički ustanovljeno da on zbog tjelesnih mana, odnosno raznih bolesti, ne može više vršiti nikakvu služ- bu. Ako je utvrđeno da Hadžiefendić zbog narušenog zdravlja ne može obavljati zva- nje vrhovnog šerijatskog suca, tim prije on ne bi mogao obavljati funkciju reisul-ule- me, koja svojom prirodom iziskuje daleko više tjelesne i duševne agilnosti. “Mora se još nadodati, da su ustanovljene bolesti takove naravi, da se ne mogu popraviti, nego idu sve na gore.” Premda vjersko-prosvjetni statut ne spominje tjelesnu nesposob- nost za vršenje službe kao razlog za diskvalifikaciju kandidata za reisul-ulemu, do- daje se dalje u obrazloženju, to se ipak potreba fizičke sposobnosti sama po sebi ra- zumije, uslijed čega nije bilo ni potrebno posebno navoditi kao zapreku za imenova- nje reisul-uleme. “Jer onda bi izborna kurija mogla isto tako izabrati slijepa ili gluha kandidata za reis-ul-ulemu, a da je ipak u tome ne smeta statut, koji je u ovome prav- cu nepotpun.” Zemaljski poglavar je zaključio s konstatacijom da Izborna kurija nije predložila trojicu, već zapravo samo dvojicu valjanih kandidata. Pošto pak izborom trojice kandidata treba pružiti priliku nadležnim faktorima za slobodan izbor izme-

Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2004, 21. Da li je Zemaljska vlada doista smatrala da bi saborska radna većina uslijed potvrđivanja Čauševićeve kandidature mogla ostati bez svoje muslimanske komponente, ili se u biti radilo tek o izgovoru i pritisku na kandidata koji nije bio po volji ni vladi ni vladajućoj bošnjačkoj stranci, ostaje, ipak, u domenu nagađanja i pretpostavki.

²⁵ GHB, ZRDA, sign. K-5G [iz fonda O. Sokolovića]. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercego- vinu. Broj 4898 Prez. Reis-ul-ulema, izbor kandidata. Na broj 2 od 15./I. 1913. Veleslavnom predsjedništvu Islamske izborne kurije u Sarajevu. Sarajevo, dne 14. augusta.

đu tri lica, “od kojih ni jednomu nema prigovora”, dostavljeni prijedlog Izborne kurije nije mogao biti primljen, pa je predsjedništvo kurije pozvano “da izvoli čim prije sazvati izbornu kuriju, koja će ponovno izabrati trojicu takovih kandidata za reisul-ulemu, da odgovaraju svima uvjetima.”

Narušeno zdravlje hafiza Hasana ef. Hadžiefendića nije moglo biti ni formalni ni stvarni razlog poništenja izbora od 15. 1. 1913. i toga su bili svjesni i vlada i narodni zastupnici i ulema. Kad su političari proširili vijest da će vlada uskoro poništiti izbore, Udruženje bosanskohercegovačke uleme u Sarajevu uputilo je novo pismo Zemaljskoj vladi u kojem je izraženo nezadovoljstvo njenim odugovlačenjem s potvrđivanjem kandidata, zarad nekolicine ljudi “koji sebi prisvajaju pravo da proti izričitoj želji i očekivanju svoga naroda ometaju jednodušnu želju njegovih legalnih i u tu svrhu naročito izabranih predstavnika”²⁶. U pismu je izraženo čuđenje da je vladi trebalo ravno 220 dana da bi konstatirala “nezakonitosti” u ponuđenim prijedlozima kurije.

Reakcije javnosti i politički obračuni

Odluka Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu da nakon sedam mjeseci poništi izbore koje je provela Hodžinska izborna kurija djelovala je šokantno na šire bošnjačko građanstvo, ali je poslužila i kao povod za unutarbošnjačko političko-stranačko razračunavanje, u kojem je učestvovalo više pobornika i protivnika Ujedinjene muslimanske organizacije. Nekoliko dana nakon vladine odluke nepoznati autori su sastavili i odštampli posebnu izjavu s ciljem mobilizacije građanstva u prilog Čauševića, ali i diskreditacije političke skupine koja je svojim zakulisnim radnjama dovela u pitanje njegovo imenovanje. U dotičnoj izjavi, koju su kao izraz javnog protesta potpisivali građani Sarajeva i drugih bosanskohercegovačkih gradova, oštro je napadnuta “neka naša politički uplivna gospoda”, koja je iz straha od Čauševića, znajući koliko je “obljubljen i štovan među nama muslimanima”, zasmetala njegovom imenovanju i dovela do “fatalne odluke vlade” o poništenju izbora. Izjava ne navodi ko su gospoda koja su utjecala na proceduru biranja novog reisul-uleme,

²⁶ ABH, ZV, sign. 4265/1913. Udruženje bosansko-hercegovačke uleme u Sarajevu. Br. 112. Visokoj Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu. Dne 28. jula 1913. Za puni odbor udruženja: predsjednik S. Muftić. U pismu je ponovo ukazano na štete koje Islamska zajednica trpi zbog zastoja u imenovanju njenog vrhovnog vjerskog starješine. “Sve konfesije u našoj zemlji rade i miču se, svak, pa i šaćica protestanata ima svoje vjersko starješinstvo sa svim potrebnim aparatom, svakom se živu ide na ruku, samo smo mi, siroti muslimani, izloženi raznim neprilikama i pitanjima, koja se drugima riješe za mjesec dana, nama se rješavaju na godine.”

ne spominje se nijedna politička stranka, već isključivo “nekolicina muslimanskih strančara”, “naši čemurni narodni predstavnici”, koji su pretpostavili vlastite sebične interese općim potrebama i težnjama muslimanskog naroda. Potpisnici su izrazili žaljenje zbog vladinog bezobzirnog postupanja “u ovom velevažnom islamskom pitanju”, zamolili Izbornu kuriju da ponovo pokloni povjerenje Čauševiću i izjavili “da javno uskraćuju svoje povjerenje svakom onomu, koji bi u buduće kušao raditi proti zaključcima visoke Hodžinske kurije.”²⁷

Premda na tekstu izjave nisu navedeni ni inicijatori ni štamparija koja je izjavu štampala, razložno je pretpostaviti da je iza nje stajala ista ona političko-interesna skupina koja je objavila letak kao odgovor na izjave prvaka muslimanskog saborskog kluba dr. Safvet-bega Bašagića i Rifat-bega Sulejmanpašića o rijasetskom pitanju i Čauševićovoj kandidaturi. Bašagić, Sulejmanpašić i drugi prvaci vodeće bošnjačke partije isticali su da nemaju ništa protiv Džemaludina ef. Čauševića i njegovog imenovanja za reisul-ulemu, ali da smatraju da budući reisul-ulema ne treba biti kandidat bilo koje političke stranke ili interesne grupe, već isključivo osoba koja će voditi računa o vjerskim potrebama i interesima muslimana. Glasilo Ujedinjene muslimanske organizacije pisalo je “da se rijasetsko pitanje ne smije povlačiti u vrtlog stranačko-političkih razmirica, jer će u tom slučaju naše opće potrebe trpiti štetu.”²⁸ U obrazloženju je navođeno da je vjersko-prosvjetni život bosanskohercegovačkih muslimana došao u krizu ponajprije zbog naglašenih stranačko-političkih obzira, “i što je sama reiska služba postala političkom službom.” Tako su “politika i natražnjaštvo” postavili prvog reisa, “i htjelo ga se je izrabljivati u lične svrhe.” Prvi reis je bio “kreatura nekolicine sebičnih nazadnjaka”, koji su islamske interese prosuđivali sa stanovišta svojih ličnih interesa, težeći “svaku slobodu mišljenja u zametku ugušiti.” Zbog toga je bivši reis bio osuđen na nerad, a cjelokupna zajednica na prosvjetno sivilo i stagnaciju. Isti je slučaj bio i sa reisom Šarcem, da bi se ponovo javila ona ista *frka munafika* – skupina dvoličnjaka koja teži “da i opet zamuti cijelu stvar”, postavljanjem reisa koji bi odgovarao omanjoj političkoj kliku nauštrb interesa širokih masa muslimana.

Osobe koje je glasilo UMO-a nazivalo dvoličnjacima i smutljivcima bili su, bez sumnje, Avdaga Šahinagić, dr. Halid-beg Hrasnica, dr. Mehmed Spaho i nekolicina drugih sarajevskih prvaka koji su oponirali vodećoj bošnjačkoj stranci, boreći se za vlastite pozicije na bosanskohercegovačkoj političkoj sceni, ali i na razini Gradskog vijeća Sarajeva. U letku od 30. 8. 1913. godine Fadil-beg Fadilpašić, Avdaga Šahinagić, dr. Mehmed Spaho, Zija Rizaefendić i Sulejman Teparić oštro su napa-

²⁷ GHB, ZRDA, sign. A-450/B. Izjava.

²⁸ “Na razvalinama svoje ambicije“, *Novi vakat*, I, br. 18, Sarajevo, 30. VIII 1913, 1.

li “sve intrige intriganata u muslimanskom saborskom klubu”, naročito Bašagićevu i Sulejmanpašićevu izjavu da nemaju ništa protiv Čauševićeve kandidature za reisul-ulemu. Prema njihovim tvrdnjama, kada su Bašagić i Sulejmanpašić u februaru 1913. boravili u Beču “radi stvaranja vladine stranke u saboru”, Bašagiću je poslao telegram vakufsko-mearifski direktor Šerif Arnautović, tražeći od njega da osigura da Zajedničko ministarstvo finansija anulira izbor trojice kandidata za reisul-ulemu. Primivši Arnautovićev telegram, Bašagić i Sulejmanpašić su otišli kod ministra Bilinskog i molili ga da poništi izbor reisul-uleme.²⁹ Kasnije su muslimanski saborski zastupnici, navodi se dalje u letku, nagovorili Zemaljsku vladu da ponudi Čauševiću dva unosna mjesta, samo da se odrekne kandidature, a kad je ovaj to odbio, “jer ne će da ališveriše s narodnim povjerenjem”, počeli su širiti čak u vakufskom saboru lažnu vijest da je Džemaludin primio službu od vlade i odrekao se kandidature za reisul-ulemu. Istinitost ovih i ostalih tvrdnji potpisnici letka su zajamčili spremnošću da za njih i pred sudom odgovaraju.

Glasi UMO-a *Novi vakat* odgovorilo je na dotični letak člankom u kojem su njegovi potpisnici opisani kao ljudi “koji bi i najsvetiju stvar omeli i nogama pogazili samo da udovolje svojim strančarskim ambicijama i pohotama.”³⁰ To se posebno odnosi na odvjetnika i bivšeg narodnog zastupnika dr. Halid-bega Hrasnicu, tajnika Trgovačke obrtničke komore dr. Mehmeda ef. Spahu, te “člana svih mogućih deputacija” Avdagu Šahinagića – ljude koji su se sakrili iza leđa Fadil-bega Fadilpašića, “jednog nedužnog mladića inače u našem javnom životu posve nepoznatog”, a sve s ciljem “da s njegova porodičnog zvučnog imena skajmače politički kapital.” Prema *Novom vaktu*, Fadil-begu Fadilpašiću, i po naobrazbi i po društvenom položaju i po godinama, još je rano “da se bavi ovako ozbiljnim pitanjima, što će nam i sam Fadil-beg priznati.” Hrasnici, Spahi i Šahinagiću ne bi bilo ni na kraj pameti da se savjetuju s Fadilpašićem “i u najneznatnijem svom privatnom poslu”, ali su u slučaju izbora reisa procijenili da bi Fadilpašićevo zvučno i pošteno ime moglo poslužiti njihovim političkim spekulacijama, što je bilo dovoljno da povuku “nedužnog mladića u svoj politički vrtlog.” Uslijedio je sastanak u Fadilpašićevoj kući, iz čega je nastao pamflet koji, zaključuje *Novi vakat*, “smatramo dnevnom mušicom, koja je prije krepala nego se rodila.”

Da bi se bolje razumjeli motivi i opredjeljenja sukobljenih grupa u pogledu rijasetskog pitanja u augustu i septembru 1913. godine, važno je posmatrati ih u kontekstu šire političko-interesne antagonizacije pobornika i oponenta Ujedinjene muslimanske organizacije, koja je sudjelovala u vladinoj saborskoj većini i za sebe tvr-

²⁹ GHB, ZRDA, sign. A-451/B. Štamparija “Bosanske pošte” u Sarajevu.

³⁰ “Pitanje reisul-uleme”, *Novi vakat*, I, br. 18, Sarajevo, 30. VIII 1913, 2.

dila da uživa nepodijeljenu podršku bošnjačkih masa. Ta je tvrdnja, međutim, stajala pred ozbiljnom provjerom – izborima za Gradsko vijeće Sarajeva od 11. 12. 1913, nakon čijeg je raspisivanja oformljena snažna oponentska grupa na čelu s bivšim sarajevskim gradonačelnikom Esadom ef. Kulovićem. Ova grupa je imala podršku većeg dijela sarajevskih Srba, potom Hrvata koji su pristajali uz Hrvatsku narodnu zajednicu i velike većine Jevreja, a njen izborni proglas potpisali su: Fadil-beg Fadilpašić, Avdaga Šahinagić, dr. Halid-beg Hrasnica, dr. Orešković, Stjepan Zelenika, Filip Grubišić, Jovo Pešut, dr. Dušan Jeftanović, dr. A. Radović, Ješua D. Salom, M. H. Jakob Altarac i Girolamo Salom.³¹ Nasuprot Kulovićeve grupe stajala je grupa Fehima ef. Čurčića, koju su podržavali činovnici, Hrvati oko bivše Hrvatske katoličke udruge, te Jevreji koji su pristajali iza Avrama D. Saloma.³² Između dvije grupe razvila se žestoka predizborna kampanja, u kojoj se nijedna strana nije sustezala od teških uvreda i optužbi.³³ Na kraju je tijesnu prevagu na izborima odnijela Čurčićeva grupa, ali su vladini pritisci na činovnike da glasaju za Čurčićevu listu te zahtjevi Kulovićevih pristaša da se izbori ponište zbog namještanja rezultata bacili ozbiljnu sjenu na regularnost sprovedene izborne procedure. Zemaljska vlada je strahovala da bi pobjeda Kulovićeve grupe uzdrmala položaj Šerifa Arnautovića i UMO-a,

³¹ “Izborni falzifikati prije rata”, u: Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883-1939). Politička biografija*, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2009, 194.

³² *Isto*.

³³ Tako je na jednom predizbornom skupu u Morića hanu Mustajbeg Halilbašić optužio Avdagu Šahinagića da je kao gradski vijećnik komisijski procijenio i gradskoj općini prodao svoje pilane na Bistrici za iznos od 30.000 kruna, premda je njihova stvarna vrijednost tek 5.000 kruna. Šahinagić je odgovorio da je to najprostija laž i da su njegove pilane procijenili upravo perjanice iz Halilbašićeve grupe, i to načelnik Fehim ef. Čurčić i gradski vijećnici Asim-aga Šabanović i Muhamed ef. Džabija. “Ako su pilane meni skupo plaćene, onda je to najbolji dokaz, da Halilbašićevi kandidati **ne znaju čuvati općinskih para**, kao što su to mnogo puta dokazali.” Pogledati: GHB, ZRDA, sign. A-491/B. Halilbašić opet laže! Sarajevo, 6. decembra 1913. U svom letku Šahinagić je pozvao Halilbašića da objasni odobravanje visokih poreza, na što je Halilbašić odgovorio da nikada nije glasao ni za kakve, a kamoli velike poreze, te da je uvijek bio protiv svih novih poreza. “G. Šahinagić hoće svoj grijeh na me da svali, jer su on i njegovi drugovi u gradskom zastupstvu od svoje volje i bez ičijeg nagona zatražili od zemaljske vlade, da se u našem gradu provede djelomična nova procjena. Ovaj predlog Šahinagića gradske družine zemaljska vlada je raširenih ruku primila i novu procjena provela najprije u gradu Sarajevu, a kašnje i u svoj Bosni i Hercegovini, radi čega danas čitav narod cvili i preklinje [...]” GHB, ZRDA, sign. A-492/B. M. Halilbašić. Bez naslova. U Sarajevu, 8. decembra 1913.

što bi uzrokovalo “da ne samo Gradsko vijeće Sarajeva, nego i Sabor budu onesposobljeni za rad u smislu vladinih intencija.”³⁴

Septembarsko zasjedanje kurije i imenovanje Čauševića za reisul-ulemu

Početak septembra 1913. Hodžinska izborna kurija ponovo je zasjedala u Sarajevu i nakon prebrojanih glasova istaknuti su kao kandidati za reisul-ulemu: bivši član Ulema-medžlisa u Sarajevu Džemaludin ef. Čaušević, mostarski alim i pjesnik Hamza ef. Pužić i muderis na sarajevskoj Kuršumliji medresi Salim ef. Muftić. Kandidat muslimanske saborske grupe Džafer Ilhami-beg Kulenović nije ušao u najuži izbor, premda je Zemaljska vlada činila snažan pritisak na pojedine članove kurije, naročito šerijatske sudije kao državne činovnike, da svojim glasom podrže Kulenovića.³⁵

Od trojice predloženih kandidata najmlađi je bio Muftić, imao je 37 godina i još se formirao kao alim i pedagog. Ugledni Mostarac Hamza ef. Pužić, učesnik Džabićevog pokreta, veliki epigrafičar i pjesnik na orijentalnim jezicima, imao je 63 godine, samo dvije manje od gornje dobne granice za kandidata za reisul-ulemu. Džemaludin ef. Čaušević je imao nepune 43 godine života i već zavidnu karijeru pisca, pedagoga, prosvjetitelja i javnog radnika. Zanimljivo je da se kao kandidat nakon septembarskog zasjedanja kurije pojavio i Muftić, premda je upravo on bio najglasniji u zahtjevima da se osigura Čauševićovo imenovanje reisul-ulemom nakon zasjedanja kurije u januaru 1913. godine.³⁶

³⁴ Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga LXXIII, 1999, 184.

³⁵ *Reis Džemaludin Čaušević – prosvjetitelj i reformator*, I, 154.

³⁶ Salim ef. Muftić je 17 godina kasnije ponovo bio kandidat za reisul-ulemu, ovaj put Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, ali je dobio dva glasa manje od prvoplasiranog kandidata i novog reisul-uleme hafiza Ibrahima ef. Maglajlića. O tome pogledati: A. Jahić, *Islamska zajednica*, 362-366. Prema Aliji Nametku, veliki zagovornik Čauševićevog dolaska na funkciju reisul-uleme bio je i Fehim Spaho, zbog čega ga je Zemaljska vlada, kao državnog činovnika, “silom poslala na Kiseljak na odmor da se ne bi nalazio u Sarajevu kad su dolazili članovi Hodžinske Kurije, koji su birali kandidate za reisa.” Alija Nametak, *Sarajevski nekrologij*, Sarajevo: Civitas d.o.o. Sarajevo, 2004, 84. Također vidjeti: *Reis Džemaludin Čaušević – prosvjetitelj i reformator*, I, 154.

Pristaše Čauševićevog imenovanja bile su zadovoljne što je Hodžinska izborna kurija odoljela svim pritiscima i ponovo istakla Čauševića za kandidata. Protivnici, međutim, nisu krili svoje razočarenje. *Novi vakat* je pisao da je izbor obavljen na način koji ne služi na čast jednoj organizaciji “koja predstavlja elitu naših hodža i uleme. Tu je bilo svašta, a najmanje savjesnog rada. Bilo je spletkarenja, prijevare, terora i mnogo što-šta, o čemu se ne može ovdje govoriti.”³⁷ List je ponovio stav UMO-a da bi novi reisul-ulema trebao biti čovjek “koji nije okružen našim stranačko-političkim zadjevicama”, te koji bi nastojao kao predstavnik bosanskohercegovačkih muslimana “da provada Božije i pejgamberove zapovijedi o slozi, bratstvu i ljubavi i prema duhu vremena uvodi reforme i unosi novi polet u naš društveni i prosvjetni život, koji je tako zakržljavio kroz decenije nerada i letargije radi nazadnog shvaćanja vjere i života.” Polazeći s tog stanovišta, list nastavlja, “mi smo tražili našega čovjeka”, osobu koja bi odgovarala svim navedenim kvalifikacijama i odlikama, “i napokon smo ga našli u osobi Džaferi-Ilhami efendije Kulenovića.” Zanimljivo je da glasilo UMO-a ponovo navodi razloge zbog kojih bi Kulenović bio najbolje rješenje za novog vjerskog starješinu bosanskohercegovačkih muslimana, premda je Izborna kurija već drugi put predložila Čauševića a da pritom nijednom nije kandidirala Kulenovića. Da li su prvi ljudi UMO-a vjerovali u mogućnost novog poništavanja izbora i trećeg kruga glasanja? *Novi vakat* nije nagovijestio takav zaplet, ali je iznio mišljenje, “koje se ne da pobijati”, da nijedan od izabranih kandidata ne može po vjerskom i svjetovnom obrazovanju Džafer-begu Kulenoviću “ni potčinjen biti, a kamo li s njim se za rijaset takmiti.” Naglašeno je da neće dugo proći kada će sav muslimanski narod osuditi korak Hodžinske kurije što nije izabrala “našega najodličnijeg i najsposobnijeg alima za visoko dostojanstvo reisululeme.”

Zemaljska vlada u Sarajevu nije imala načina osporiti novi izbor jer su svi kandidati ispunjavali potrebne uvjete predviđene §127 Autonomnog statuta, a saglasnost u pogledu Čauševićeve kandidature već je bila data poništavanjem prethodnih izbora temeljem “tjelesne ruiniranosti gospodina Hadžiefendića.” Protivno volji vlade i vodećih bošnjačkih političara, Čaušević je 27. 10. 1913. godine postao novi reisul-ulema za Bosnu i Hercegovinu. Nakon što je uz menšuru Istanbulskog mešihata odlikovan od strane halife visokim ilmijanskim odličjem *haremejni-muhteremejn pajom*, Čaušević je svečano ustoličen u Beču 26. 3. 1914. godine.³⁸ Novim reisul-ulemom bosanskohercegovačkih muslimana imenovan je čovjek koji je, kako će vrijeme pokazati, upravo odgovarao profilu vjerskog starješine oslikanom u uvodniku glasila njegovih protivnika.

³⁷ “Izbor reisul-uleme”, *Novi vakat*, I, br. 20, Sarajevo, 10. IX 1913, 1.

³⁸ *Reis Džemaludin Čaušević – prosvjetitelj i reformator*, I, 173.

Povodom Čauševićevog imenovanja Mostarac hafiz Muhamed ef. Spužić spjevao je veseli panegirik u čast novog reisul-uleme,³⁹ u kojem je, između ostalog, zabilježio:

*Bilo je vođa; zvali su ih tako –
Ali boš posla; sve sam goli trut;
Mnogo se narod prevario puta,
Al' fala Bogu nije ovaj put ■*

ON THE NOMINATION OF THE NEW REIS UL-ULEMA DŽEMALUDIN EFF. ČAUŠEVIĆ IN 1913.

Summary

After the intensively criticized reis ul-ulema Hafiz Sulejman eff. Šarac in the beginning of October 1912. had resigned from his office, the Bosniak public was preoccupied by the question of selecting a new religious leader of the Bosnian Muslims. *Hodžinska izborna kurija*, respecting the wishes of broad Bosnian Muslim masses, proposed as a candidate the agile scholar Mehmed Džemaludin eff. Čaušević, the former member of the Ulema mejlis, but the proposal was against the will of several leaders from the Muslim parliamentary club, who proposed for the office of reis ul-ulema a Bosniak from Istanbul, a jurist Džafer Ilhami bey Kulenović. Since the Bosnian government, which followed its priorities, supported the parliamentary leaders, the proposal of the kurija was abolished and Kulenović was given a chance to enter the procedure of being nominated as the reis ul-ulema in the repeated voting. The kurija, however, managed to resist the pressure of both the government and the politicians and once again gave its confidence to Čaušević, which forced the government to recommend the nomination of Čaušević as the new reis ul-ulema for Bosnia and Herzegovina ■

(Translated by the author)

³⁹ Hafiz Muhamed Spužić, Presvjetlom gosp. Hadži Džemaluddin ef. Čauševiću reisul-ulema u Sarajevu, *Biser*, II, br. 10, Mostar, 15. XI 1913, 146.
